

A FEHÉRLŐ-MONDA UTÓÉLETÉHEZ A NÉPHAGYOMÁNYBAN

J U N G K Á R O L Y

Az utóbbi évtizedben, különösen a magyar honfoglalás millecentenáriuma előtt és idején (1996) megélenkült a magyar folklorisztika érdeklődése a honfoglalás mondavilága iránt. A kérdéskörrel – vagy egyes mondatípusokról – szó volt több konferencián is, az előadások aztán – a publikálás feltüntetett időpontjához képest több-kevesebb késéssel – meg is jelentek.¹ A vonatkozó dolgozatok tanulmányozása és egybevetése tanulságos kalandnak számít, elsősorban a filológiai pontatlanságok, másrészt pedig a szakma naprakészsége szempontjából.

A honfoglalás mondakörének egészét Katona Imre tekintette át rövid, informatív szemléjében², amely elsősorban az összképre volt tekintettel, s nem törekedett a kérdés újabb irodalmának számbavételére, tehát nem foglalkozott azokkal a kutatásokkal sem, amelyek jelentős új szempontokkal és kutatási eredményekkel vitték tovább a mondakör vizsgálatát. Rajta kívül csupán az 1995-ben meghirdetett millecentenáriumi történetimonda-gyűjtés anyagát közlétező gyűjtemény bevezetésének szerzője, Landgraf Ildikó érintette nagyon kis mértékben a honfoglalás mondakörét is.³ *A magyar folklór* című átdolgozott egyetemi tankönyv *Monda* fejezete gyakorlatilag a harminc évvel korábbi feldolgozást adja, ebben tehát történeti mondáinknak ez a csoportja csupán a korábbi irodalom fényében kap megvilágítást.⁴ Mivel a csodaszarvas-monda, a Botond-monda, s különösképpen pedig a fehérlő-monda kér-

*Boldogult úrfikoromban, az újvidéki Bölcsészkar Magyar Tanszékén, Bányai János tanársegéd tartott számunkra vezető kurzust a magyar népköltészetéről. A népköltészet alapfogalmait tehát nála tanultam meg. Éppen ezért, meg több más okból is, e népköltészeti tárgyú dolgozatot dr. Bányai János tanszékvezető professzornak ajánlom 60. születésnapja alkalmából.

déskörének újabb vizsgálatai nem mellőzhető eredményekkel jártak, valószínű, hogy a magyar honfoglalás mondakörének modern áttekintése hovatovább aktuálissá válik.⁵

Az egész kérdéskörből a fehérlő-monda (a magyar honfoglalás mondája, vagy: az országszerzés mondája) kapott kitétetett figyelmet; elsősorban Kríza Ildikó kiterjedt kutatásainak köszönhetően ma már erről a kérdéstről jóval többet tudhatunk. Rajta kívül mások is foglalkoztak „a cseles országszerzés” krónikási és népmondai vonatkozásaival, nem egy esetben olyan adatokat is felszínre hozva, amelyek Kríza Ildikónál nem szerepelnek.⁶ (Ebben a rövid dolgozatban nem törekszem a kérdés teljes irodalmának bemutatására. A mellékelt bibliográfia csak a legszükségesebb dolgozatokat jelzi, ezek közül a legfontosabbakban szinte a ma ismeretes teljes irodalom megtalálható.) Kríza Ildikó a kérdéskörrel több magyar és néhány angol nyelvű dolgozatában foglalkozik⁷; ezek a dolgozatok egymásra épülnek, azonos megfogalmazásokat is tartalmaznak, s egyben jelzik a szerző kutatásainak kiterjedését, bővülését. Az egyes idézett szövegek azonban szövegromlásokkal terheseek, ezért citátumainak egy része csak többszöri szövegösszevetéssel használható több-kevesebb biztonsággal. Kutatásainak egyik fontos érdeme, hogy ráterelte a figyelmet a fehérlő-monda ikonográfiájára⁸, amely – már most is nyilvánvaló – további kutatásokat, értelmezéseket igényel. Már ma gyanítani lehet, hogy az általa ismert és tárgyalt két festmény (egyik az esztergomi *Balassa Bálint Múzeumban*, a másik a *Magyar Nemzeti Múzeumban*), továbbá a csak múzeumi katalógus alapján feltételezett kassai és a Révai Miklós által Bécsben még látott kép (a XVIII. század második harmada körül) mellett elképzelhetően további festmények őrizhették meg a cseles országszerzés mondáját, latin, magyar és szlovák szövegfeliratokkal együtt. Az általa több dolgozatban is tárgyalt (és sokak által Csáti Demeternek tulajdonított) *Pannóniai Ének* kérdésköre azonban korántsem tekinthető még lezártnak, s ez különösen Hubert Ildikó – irodalomtörténeti indíttatású – kutatásai alapján⁹ vált nyilvánvalóvá, dolgozatát azonban Kríza Ildikó nem hivatkozta, ennek alapján arra lehet gyanakodni, hogy elkerülte a figyelmét. Mindebből arra következtethetünk, hogy a fehérlő-monda kérdéskörének kutatása korántsem lezárt, bár abban nem reménykedhetünk, hogy a recens mondai hagyományban bármiféle újabb jelentősebb szövegszerű adalékok felbukkanhatnának. Ezt jól szemlélteti a millicentenáriumi történetimonda-gyűjtés kötetben megjelent anyaga.¹⁰

Ha nem is a recens hagyományban, de az eddig publikált irodalomban azonban időnként felbukkannak adalékok, amelyek nem mellőzhetőek a kérdéskör jobb megértése, értelmezése, illetve a további kérdések felvetése szempontjából. Ebben a rövid dolgozatban néhány ilyen adalék közlésére és tárgyalására, valamint értelmezésére kerül sor. Ezek az adatok az addigi kutatás

figyelmét elkerülték vagy pedig csupán érintőlegesen kerülhettek említésre, éppen ezért közlésük bizonyos vonatkozásokat jobban megvilágíthat, illetve egyes kérdéseket jobban kidomboríthat.

A fehérlő-monda kérdéskörét tárgyaló első dolgozatában¹¹ Kríza Ildikó bemutatja az esztergomi Balassa Múzeumban őrzött (1825-ben festett) olajképet, amely a monda sajátos képi megfogalmazása. A képen magyar, latin és szlovák szövegek vannak, s valószínűleg vásári képmutogatás során használhatták. A szövegeket – egy részük párbeszéd – olvashatjuk a tanulmányban, többek között egy kétstrófás verset is, amelyet ezen a helyen szöveghűen, de a mai helyesírásnak megfelelően veszünk át:

*Ím lásd o szép, fehér, nemes kancát,
A tótok vezetik, mint menyasszony Mancát,
Melynek, midőn látták, megkedvelték táncát.
Úgy drága szerszámú nyergét, fékét, láncát.*

*Magyarok ajánlják tótok királyának,
Melyért földét, vizét, s fűvét országának
El is harácsolá, tót birodalmának
Így lőn vége árán egy hitván kancának.*

A szöveg a fehérlő-monda lényegét fogalmazta meg, annak a leírásnak megfelelően, amely a *Képes Krónikában* (és más krónikákban), valamint a *Pannóniai Énekekben* olvasható. Révai Miklós hivatkozik 1787-ben¹² arra, hogy Bécsben látott egy képet, amelyen a fehérlő-monda volt megfestve, s közli is a rajta látott latin és magyar versszerű szöveget. A latin szöveg egy része azonos az esztergomi képen olvashatóval, a magyar szöveg pedig változata az ugyancsak esztergomi magyar versnek. (Kríza azt állítja, hogy „a magyar vers is pontosan megegyezik a Révaitól ismert idézettel”.¹³) Az eltérés az első sorban figyelhető meg. Révainál így szerepel:

Ím lásd a szép kövér, fehér szepe kancát,

Az esztergomi festményen:

Im lásd o szép, fehér, nemes kancát,

A Révai-látta és lejegyzte szöveget Kríza még két helyen közzétette¹⁴, ezekben a közlésekben azonban vagy másolási hiba, vagy korrektori mulasztás következtében a második sor így módosul:

A tótok vezetik, mint menyasszony kancát

Ezután már a két szöveg komparációjának eredménye is másként fogalmazódik meg: „Az esztergomi felirat nagyon hasonlít a Révai által leírthoz, annál egyértelműbb, egyszerűbb.”¹⁵ A talány azonban nem oldódik meg, mert egy másik dolgozatában már így fogalmaz: „. . . a Révaitól idézett magyar nyelvű versnek egy változatát (néhány sor hiányával a másolatát) olvashatjuk”.¹⁶ (Mármint az esztergomi festményen – J. K.) Ha tehát első dolgozatában közli az esztergomi teljes magyar verset, amely azonos terjedelmű a Révai által közzétetttel, akkor később miért beszél úgy róla, mintha az hiányos vagy rövidebb volna? (A válasz nyilván az eredeti kép megtekintésével adható meg.)

Mind ez ideig tehát két – versnek minősített – magyar nyelvű szövegünk volt, amely a fehér lovon, nyergen, féken – az érte cserébe kért föld, víz és fű által – elnyert ország megszerzését mondja el. Mint fentebb láthattuk, az egyik (a Révai-féle) a XVIII. század utolsó harmadából származik, a másik 1825-ből, s mindkettő a monda képi ábrázolásának része, onnan lett lemásolva. A Révai-említett kép meg- vagy hollétéről nincs adat, a másik napjainkban is megvan. (Ebben a pillanatban egyik átmásolt és Kriza Ildikó által közzétett szövegnek sem tudom ellenőrizni szövegszerű pontosságát.)

Ez ideig a kutatás nem vette észre azt a verses szöveget, melyet Erdélyi János közöl népköltési gyűjteményének harmadik kötetében, a *Nemzeti dalok* között.¹⁷ A szöveg az alábbi:

*Ím látod a szép kövér, fejér, cepe kancát,
A tótok vezetik mint menyasszony Mancát.
Melyet midőn láttak, megkedvelék táncát,
Úgy drága szerszámú nyergét, fékét, láncát.*

*Magyarok ajánlák tótok királyának,
Melyért földét, vizét, fűvét országának
El is harácsolá, tót birodalmának
Így lőn vége díján s árán egy kancának.*

Előttünk áll tehát az előbbieken ismertetett kétstrófás vers két változata mellett a harmadik is! Sorrendben és időben is a harmadik; a Révai-közölt változatot legalább harmincyolc, az esztergomit pedig huszonhárom esztendő választja el a következőtől. Hogy a három szöveg azonos eredetre megy vissza, az nyilvánvaló, hisz egymástól alig térnek el; az Erdélyi-közölt változat csupán az első strófa első és harmadik, valamint a második strófa negyedik sorában mutat eltérést a másik kettőhöz képest.

A szerencsés módon előkerült változat azonban azonnal felvet néhány problémát. Ha ugyanis az első két változat festett képről származik, akkor a

harmadik hogy kerülhetett Erdélyinél a *Nemzeti dalok* közé? S honnan került Erdélyi kezébe? Elképzelhetőek a következő válaszok.

Ha valamelyik vidéki gyűjtőjétől származik, Erdélyi nem közli a szöveg alatt a származás helyét, akkor azt vagy talán népdalként hallhatta, vagy lemásolta egy birtokában lévő – vagy látott – az esztergomihoz hasonló festményről, vagy pedig kimásolta a birtokában lehetett 1787-es Révai-kötetből. A szöveg népdalként való esetleges elterjedtségéről adatokkal nem rendelkezünk, ezt egyébként kizárni látszik esetlen, nehézkes, műköltői irálya, amely igen messze esik a népdalok ízlésétől. A szöveg nyitó része („Ím látod a szép kövér, cepe kancát”) is arra látszik utalni, hogy – akárcsak a másik két változat esetében – képmutogatói versről lehet szó. Ha a virtuális beküldő Révai kötetéből másolta volna ki, akkor nem indokolható a két szöveg közti eltérés. (Bár – mint tudjuk – éppen a szövegek pusztá átmásolása jelenti még napjainkban is a legtöbb hiba forrását.) Arra lehet gondolni tehát a szöveg alapján, hogy Erdélyi egyik levelezője másolta le egy látott vagy birtokolt képről, amely ugyancsak a fehérlő-monda ikonográfiai megjelenítésének példája lehetett. Az Erdélyihez beküldött kéziratos népköltési anyag, amelyből a gyűjtemény három kötete készült, nagyrészt fennmaradt. Ha egyszer sor kerül ennek az anyagnak egybevetésére a nyomtatott szövegekkel, talán akkor lehetne majd ezekre a kérdésekre választ remélni. El lehet azonban gondolkodni még egy lehetőségén.

Lehet, hogy a változatot maga Erdélyi merítette Révai kötetéből. Ennek azonban ellentmond a szövegek közötti eltérés, még ha az csekély is, mint láttuk; másrészt pedig a *Pannóniai Éneket* sem merítette Erdélyi Révai közléséből, hisz átvételében már ott szerepel az a később megleltnek vélt kiegészítő rész is, amelyet évtizedekkel később ragasztottak a Révai-közölté változathoz, s amelynek alapján hiszik sokan napjainkban is, hogy az ének szerzője Csáti Demeter lenne. A *Pannóniai Éneket* gyűjteménye első kötetében tette közzé Erdélyi¹⁸, ha tehát Révaiból merítette volna az éneket, akkor bizonyára nem kerülte volna el figyelmét a tartalmilag azonos kérdéskört megfogalmazó – ám festményről származó – két strófa sem, amely ugyanott olvasható. Erdélyi tehát a közölt két strófát valamelyik beküldött kéziratból emelhetette ki, az pedig – mint fentebb kikövetkeztetni véltem – egy virtuális festett képről származhatott, akárcsak az eddig ismert két másik szövegváltozat.

Ha mindez így van, akkor valóban igazat kell adni Kríza Ildikónak abban, hogy a meglévő esztergomi, a Révai által látott ismeretlen bécsi, a csak múzeumi katalógusszöveg alapján feltételezett e század eleji kassai, az Erdélyi szövegek közlése alapján hipotetikus ismeretlen helyű, továbbá a *Magyar Nemzeti Múzeumban* lévő festmények nem elszigetelt képzőművészeti megjelenítési formái lehettek a fehérlő-mondának, hanem egy feltehető vásári-utcai kép-

mutogató hagyomány eszközéül szolgálhattak – nagyjából a XVIII. század derekától a XIX. század végéig –, s egyben a honfoglaláshoz kötődő nemzeti hagyomány (a fehérlő-monda) népszerűsítéséhez is hozzájárulhattak. Nem elképzelhetetlen, hogy további szövegek vagy képek felbukkanásával a magyar honfoglalás fehérlő-mondájának kérdéséről többet is megtudhatunk majd.

A fehérlő-mondának a *Képes Krónikában* és a *Pannóniai Énekben* megfogalmazott változata sajátos lecsapódása figyelhető meg egyes helységek névmagyarázó mondáiban. Ezek közül Nyergesújfalu nevének eredete érdemel különösebb figyelmet, mivel a hangsúlyozottan népi hagyományként számon tartott magyarázat legalább a XVIII. század első feléig nyúlik vissza. Ez pedig igen korai tradíciót tételez fel.

Bél Mátyás (1684–1749) írja a *Magyarország leírása* című művének életében kéziratban maradt részében, Esztergom vármegye Nyergesújfalu nevű falvának kapcsán, valamikor az 1740-es esztendőkből: „Régi elbeszélés szerint annak a fehér lónak a nyergétől kapta a nevét, amelyet Szvatopluk királynak adtak a magyarok ezért az országért. A lakosok azt beszélnek, hogy ezt a nyergét itt dobták bele a folyamba. Bárhogy legyen is ez a dolog, szép és kellemes ez a hely.”¹⁹ (A latin nyelvű kézirat vonatkozó része 1957-ben jelent meg először magyarul.) Jó kettőszáz esztendő múlva egy esztergomi helyi lapban ismeretlen krónikástól az alábbi Nyergesújfalura vonatkozó sorok jelentek meg: „Ami elneveztetését illeti, az mesés eredetű. A nép ajkán forgó hagyomány szerint Árpád fehér lóért vette volna meg a magyar hont Szvatopluk morva fejedelemtől, s Nyerges-Újfalu onnét nyerte volna elneveztetését, minthogy ezen fehér ló nyerge itt dobatott a Dunába.”²⁰ Érdekes módon az anonim szerző lábjegyzetet is alkalmaz, amelyben a „Szvatopluk morva fejedelemtől” szövegrészhez az alábbiakat fűzi: „És elferdítése ama történeti alappal bíró ténynek, amely szerint Árpád Zalánnak küldött 12 fehér nemes lovat Ond és Ketel vajdák által.” A falu modern helytörténeti összefoglalása a mondai vonatkozást természetesen számon tartja.²¹

A két közölt szövegrészlet alapján megállapítható, hogy mindkét szerző – Bél Mátyás a XVIII. század derekán, az ismeretlen pedig egy évszázad múlva – jelen időben beszél élő néphagyományról a falu nevének eredetét ismertetve. Ebből arra lehet következtetni, hogy Nyergesújfaluban évszázadokon át szívsón élt a fehérlő-monda helyinek tekintett vonatkozása. A monda irodalmának ismeretében ez azonban túlságosan is szép lenne. Miért?

Nyergesújfalu névmagyarázó mondáját, hangsúlyozva annak népi elbeszélés jellegét, az a Bél Mátyás fogalmazta meg, aki tevékeny közreműködője volt a XVIII. század elején felfedezett *Gesta Hungarorum* (Anonymus) első közzétételének. Mint tudjuk, ebben a gesztaszövegben a fehérlő-monda „romlott” változata szerepel, nem az, amelyik a *Képes Krónikában* és a *Pannóniai Ének-*

ben. Anonymus nem is Szvatoplukot, hanem Zalánt emlegeti. Ugyancsak az 1746-os latin szövegkiadásban olvasható a *Képes Krónika* szövege is, amely viszont a közismert fehérló-monda „klasszikus” megfogalmazását adja.²² Bél Mátyás tehát ismer(het)te a fehérló-monda mindkét változatát, nyilván nem a Nyergesújfalu nevének kapcsán feljegyzett néphagyományban találkozott vele először. Fontos megjegyezni azonban, hogy Bél Mátyás a *Pannóniai Ének* első közlését (1787) nem érte meg, tehát a fehérló-monda e magyar nyelvű verses feldolgozása (vagy legalábbis ez a változata) őelőtte még ismeretlen volt.

Gondolhatunk-e a fenti adatok alapján kegyes összekapcsolására Nyergesújfalu nevének és az akkor csupán a *Képes Krónika* és néhány más krónika szövegéből ismert mondai hagyománynak? Ez a kérdés ma nem dönthető el. Ha azonban arra gondolunk, hogy a cseles országszerzés képzelet alig írástudó, a magyaron kívül semmilyen nyelvet nem ismerő magyar közkatoná levelezésében is felbukkan, éspedig a XVI. században²³, akkor talán nem biztos, hogy a Bél Mátyás által írásban megörökített névmagyarázó mondát minden vonatkozásában nem autentikusnak kell tekintenünk.

XIX. századi ismeretlen szerzőnk híradása Nyergesújfalu nevének mondai eredetéről több szempontból is elgondolkodtató. Ő is „a nép ajkán forgó hagyomány”-t emlegeti, ám rövid szövege mintha Bél Mátyás mondatainak ismeretét tükrözné. Ez nem elképzelhetetlen, hisz Bél kiadatlan kézírata az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban maradt fenn, a közlemény helyi, esztergomi lapban jelent meg, tehát valószínűleg egy latinul is olvasó és a megye helytörténeti irodalmát ismerő lokálpatrióta fogalmazta meg az idézett sorokat Bél Mátyás kézírata szellemében. A szöveghez fűzött lábjegyzet viszont Anonymus művének ismeretét bizonyítja, hisz a tizenkét ló stb. abban nyer megfogalmazást.²⁴ Ebből az következik, hogy a *Gesta Hungarorum*ban megírtakat tekintette történetileg hitelesnek, s nem a *Képes Krónikában* olvashatókat, mert akkor rájöhetett volna, hogy a nyergesújfalusi helynévmagyarázó hagyomány nem Anonymuson, hanem a *Képes Krónikán* alapszik. A XIX. századi ismeretlen már a *Pannóniai Éneket* is ismerhette, hisz az 1864-ben már több kiadásban is publikus volt, s akkor már egyesek Csáti Demeterhez kötötték szerzőségét. Mindenesetre filológiaiilag nem mellőzhető, hogy egy XVIII. században írott és kéziratban maradt mű alapján, s talán nem is alaptalanul, a XIX. század derekán valaki élő hagyományként beszél olyan névmagyarázó tradícióról, amely a magyar honfoglalás fehérló-mondájához kötődik.

Ha már a fehérló-mondával összekapcsolható névmagyarázó hagyományról van szó, alkalmasnak találok e dolgozatot arra is, hogy a folkloristák számára előtérbe hozzak egy adatot, amely a *Pannóniai Ének* egyik helyének értelme-

zése kapcsán lehet hasznos. Az utóbbi évtized irodalmában nem leltem nyomát annak, hogy a folklorisztika észrevette volna énekünk egyik strófájának másfél évtizede publikus ismeretlen változatát. Batizi András 1596-ban, Debrecenben megjelent *Jónás prófétának históriája* című művének egyik példánya végén, a Finis szó utáni félig üres lapon maradt fönny egy kézírásos strófa, amely Dés városa nevének mondai magyarázatát őrzi. Ez a strófa így hangzik:

*Mikor az magyarok Erdélyben jutának,
Magyar földet, füvet, vizet hozatának,
Deus, Isten, Deus! – ottan kiáltának.
Az után Deus nevet Dézsnek ők adának.*

A Pannóniai Ének szövegváltozata:

*Istent ők ott imádának,
Háromszor Deust kiáltának,
Arról nevezték ott az várast,
Szamos mentében az nemes Dézsnek.²⁵*

A véletlenül fennmaradt töredék valószínűleg annak bizonyítéka, hogy a Pannóniai Éneknek lehettek igen eltérő szövegű változatai is, ám a tartalmi jegyek – legalábbis a bemutatott strófa alapján – jól felismerhetőek. Arra is utalhat a fennmaradt strófa, hogy régi magyar irodalmunk és a honfoglalásra vonatkozó történetimonda-hagyományunk szövegszerű bizonyítékai talán mégsem tűntek el nyomtalanul.”²⁶

Záradékol még csak annyit: ha recens történetimonda-gyűjtésünk már nem is kínál (és kínált) fel ismeretlen vagy kivételes szövegeket a fehérló-monda összetett kérdésének jobb megvilágítására, az elmúlt évszázadok kézíratos és nyomtatott irodalmában nem teljesen kilátástalan apró adalékok felbukkanásában reménykedni. Erre – remélni bátorkodom – példa lehet ez a dolgozat.

JEGYZETEK

- ¹ Ilyen tanácskozási kiadványok: HOFER szerk. 1996., PÓCS–VOIGT szerk. 1996., KOVÁCS–PALÁDI–KOVÁCS szerk. 1997.
- ² KATONA 1996., KATONA 1997.
- ³ LANDGRAF szerk. 1998. Lásd még: LANDGRAF 1996.
- ⁴ Vö. VOIGT szerk. 1998. Monda fejezet.
- ⁵ Vö. GRANDPIERRE K. 1979., TÓTH 1988., LENGYEL 1982., LENGYEL 1990., SZOVÁK 1991., JUNG 1996., valamint KRÍZA felsorolt dolgozatai.

- ⁶ Például: HUBERT 1995., HOFER 1996., JUNG 1996.
- ⁷ Vö. KRÍZA 1988., KRÍZA 1996., KRÍZA 1996a., KRÍZA 1996b., KRÍZA 1997. Idegen nyelvű dolgozatainak adatai dolgozatai irodalomjegyzékében.
- ⁸ Főleg KRÍZA 1988.
- ⁹ Vö. HUBERT 1995.
- ¹⁰ Vö. LANDGRAF szerk. 1998. megfelelő szövegeit. Egy korábbi nagy erdélyi gyűjtés sem hozott felszínre semmi fontos vonatkozást. Vö. FARAGÓ-FÁBIÁN szerk. 1995.
- ¹¹ KRÍZA 1988.
- ¹² Elegyes verseinek kiadása: Pozsony, 1787. Ugyanebben a Régiségek című rész. (Kríza Ildikó alapján.)
- ¹³ KRÍZA 1996. 53.
- ¹⁴ KRÍZA 1996a. 444. és KRÍZA 1997. 280.
- ¹⁵ KRÍZA 1997. 281.
- ¹⁶ KRÍZA 1996a. 445.
- ¹⁷ ERDÉLYI szerk. 1848. 140. No 244.
- ¹⁸ A Pannóniai Ének nála közölt szövege, Magyarország megvételéről címmel: ERDÉLYI szerk. 1846. 320–326. No 339.
- ¹⁹ BÉL 1957. 35.
- ²⁰ ANONYM 1864. 294.
- ²¹ Vö. KOTTRA 1985. 14–15.
- ²² Magyar szövege: KÉPES KRÓNKA 1971. 27–29.
- ²³ Vö. KRÍZA 1996a. 436–437.
- ²⁴ Magyar szövege: ANONYMUS 1977. 93–99.
- ²⁵ Mindkét idézet forrása: HORVÁTH-KÓSZEGHY 1986. 18. Ugyanott a bejegyzés hasonmása. Utal rá: HUBERT 1995. 98.
- ²⁶ Majdnem azonos szövegű strófát közöl Gosárvári Mátyás históriás énekéből (1578): KRÍZA 1996a. 440. Az előző jegyzetben közölt forrással nem veti egybe. A históriás ének megjelenésének pontos éve: 1579. Mivel Gosárvári históriás énekének modern kiadásáról nem tudok, a két eredeti szöveg egybevetése még várat magára.

IRODALOM

ANONYM

1864 Régiségek. Nyerges-Újfalu. *Esztergomi Újság* 1864. IX. 25. (No 38) 294.

ANONYMUS

1977 *Gesta Hungarorum*. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Ford. Pais Dezső. Budapest

BÉL Mátvás

1957 *Esztergom vármegyéről* írt kiadatlan művének szemelvényes magyar fordítása. Ford. Prokopp Gyula. Bev. Zolnay László. Tatabánya

ERDÉLYI János szerk.

1846 *Népdalok és mondák I.* Magyar Népköltési Gyűjtemény. Pesten

1848 *Népdalok és mondák II.* Magyar Népköltési Gyűjtemény. Pesten

FARAGÓ József–FÁBIÁN Imre szerk.

1995 *Bihari népmondák*. Szerkesztette Faragó József és Fábíán Imre. Nagyvárad

GRANDPIERRE K. Endre

1979 A csodaszarvas-monda új változatai egy latinból törökre fordított magyar ösgeztában. *Kortárs* (Budapest) 23 (1979) 1952–1969.

HOFER Tamás

1996 A birtokba iktatás, ajándékozás középkori rítusai és a fehérlő-monda. In: *HOFER szerk. 1996.* 61–66.

HOFER Tamás szerk.

1996 *Magyarok Kelet és Nyugat közt.* A nemzettudat változó jelképei. Budapest

HORVÁTH Iván–KŐSZEGHY Péter

1986 *A reneszánsz és a barokk kora (1550–1750)*. Képes bevezető a magyar irodalom világába I. Budapest

HUBERT Ildikó

1995 Dugonics András levele Gruber Antalhoz a Pannóniai Énekről. *Irodalom-történeti Közlemények* 99 (1995) 95–102.

JUNG Károly

1996 „Emlenekewzzeunk reegjekreul . . .” A Pannóniai Ének gombosi (?) változatainak (?) kérdéséhez. *Ethnographia* 107 (1996) 317–327.

KATONA Imre

1996 A magyar honfoglalás mondaköre. *Horvátországi Magyarság* (Budapest–Zágráb) 3 (1996) No 7. 16–21.

1997 A magyar honfoglalás mondaköre. In: *KOVÁCS–PALÁDI–KOVÁCS szerk. 1997.* 267–273.

KÉPES KRÓNKA

1971 *Képes Krónika* a magyarok régi és legújabb tetteiről stb. Ford. Geréb László. Budapest

KOTTRA Mihály

1985 *Nyergesújfalu a történelem tükrében*. Nyergesújfalu

KOVÁCS László–PALÁDI-KOVÁCS Attila szerk.

1997 *Honfoglalás és néprajz*. (Györffy György főszerk.: A honfoglalásról sok szemmel IV.) Budapest

KRÍZA Ildikó

1988 A „Pannóniai Ének”. In: *Tátrai Zsuzsanna szerk. Folklor és Tradíció V.* (Budapest) 76–85.

1996 A fehér lóért vett ország. In: *HOFER szerk. 1996.* 45–60.

1996a Pannónia megvétele. A fehérló-monda történeti gyökerei. *Ethnographia* 107 (1996) 427–459.

1996b Az újraírt történelem. (A honfoglalás mondája a XVIII. századi német forrásokban.) In: *PÓCS–VOIGT szerk. 1996.* 199–208.

1997 A fehér ló mondája a 18–19. századi forrásokban. In: *KOVÁCS–PALÁDI–KOVÁCS szerk. 1997.* 275–283.

LANDGRAF Ildikó

1996 A honfoglalás mondái a XIX. és XX. századi írott kultúrában. In: *PÓCS–VOIGT szerk. 1996.* 209–224.

LANDGRAF Ildikó szerk.

1998 *„Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”* Magyar történeti mondák. Budapest

LENGYEL Dénes

1982 Álmos vezér születésének mondája. *Ethnographia* 93 (1982) 259–268.

1990 Botond mondája. *Népi Kultúra – Népi Társadalom XV.* 221–228.

PÓCS Éva–VOIGT Vilmos szerk.

1996 *Ősök, táltosok, szentek*. Tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórijából. Budapest

SZOVÁK Kornél

1991 A fehérló-monda kérdéséhez. *MFME (Szeged)* 1984–1985. II. (1991) 563–569.

TÓTH Zoltán

1988 A Botond-monda eredete s az anonymusi Botond-hagyomány. *Hadtörténeti Közlemények* 35 (1988) 467–483.

VOIGT Vilmos szerk.

1998 *A magyar folklór*. Budapest

Maurits Ferenc Triptichonok az átváltozásról című,
Bányai Jánosnak ajánlott rajzos könyvéből